

ИЗВЕШТАЈ О ОЦЕНИ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

МР РАДОЈЕ ФЕМИЋ: „КЊИЖЕВНО ДЈЕЛО ЖАРКА КОМАНИНА: ТЕКСТОВИ, ПОЕТИКА,
КОНТЕКСТ“

I ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ		
1. Датум и орган који је именовао комисију: 27. 08. 2021: Веће докторских студија Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду; 03. 09. 2021: Наставно-научно веће Филозофског факултета Универзитета у Новом Саду;		
2. Састав комисије у складу са <i>Правилима докторских студија Универзитета у Новом Саду</i> :		
1. Радуловић Оливера	Редовни професор	Српска и јужнословенске књижевности с теоријом књижевности, 21. 07. 2014.
презиме и име	звање	ужа научна област и датум избора
Филозофски факултет у Новом Саду установа у којој је запослена		председник функција у комисији
2. Томић Лидија	Редовни професор	Српска и јужнословенске књижевности, 30. 09. 2010.
презиме и име	звање	ужа научна област и датум избора
Филолошки факултет у Никшићу установа у којој је запослена		члан функција у комисији
3. Станић Драган	Редовни професор	Српска и јужнословенске књижевности с теоријом књижевности, 12. 03. 2014.
презиме и име	звање	ужа научна област и датум избора
Филозофски факултет у Новом Саду установа у којој је запослен-а		члан и ментор функција у комисији
II ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ		
1. Име, име једног родитеља, презиме: Радоје, Томислав, Фемић		

2. Датум рођења, општина, држава: 31. 12. 1988, Бијело Поље, СФРЈ
3. Назив факултета, назив претходно завршеног нивоа студија и стечени стручни/академски назив: Филозофски факултет у Никшићу, Студијски програм за српски језик и јужнословенске књижевности, магистар књижевних наука
4. Година уписа на докторске студије и назив студијског програма докторских студија: 2016, Језик и књижевност, модул: књижевност

III НАСЛОВ ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ: “КЊИЖЕВНО ДЈЕЛО ЖАРКА КОМАНИНА: ТЕКСТОВИ, ПОЕТИКА, КОНТЕКСТ“

IV ПРЕГЛЕД ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Навести кратак садржај са назнаком броја страница, поглавља, слика, схема, графикона и сл.

1. УВОД 10
2. КА КОНСТИТУИСАЊУ ПОЕТИКЕ 17
  - 2.1. Аутопоетика: разговори, бесједе, интервјуи 17
  - 2.2. Позоришна критика 30
3. КЊИЖЕВНО ДЈЕЛО ЖАРКА КОМАНИНА 40
  - 3.1. ДРАМЕ 40
    - 3.1.1. Реинтерпретација библијске мисли: *Пророк* 40
    - 3.1.2. Идеологија као трагедија: *Пелиново (Људско месо)* 56
    - 3.1.3. Антички мотив у новом руху: *Огњиште* 72
    - 3.1.4. Историјски усуд раслојавања: *Вожд Карађорђе и кнез Милош* 88
    - 3.1.5. У интертекстуалном троуглу: *Годо је дошао по своје* 102
  - 3.2. ПРИПОВИЈЕТКЕ 115
    - 3.2.1. Новелистичке контуре: *Закопано и откопано* 115
  - 3.3. РОМАНИ 148
    - 3.3.1. Све гони човјека са земље: *Колијевка* као симболичка ризница 148
    - 3.3.2. Виталност архетипа – Каин и Авељ су вјечни: *Костанићи* 165
    - 3.3.3. Књига о унутрашњем бездану лика: *Провалије* 182
    - 3.3.4. Тоталитаристичко лице утопије: *Преступна година* 198
    - 3.3.5. Хроника поражених: *Господ над војскама* 216
    - 3.3.6. Трагање за сопством: *Ако те заборавим, мој оче* 239
    - 3.3.7. Пелиново као судбинска детерминанта: *Љетопис вјечности* 256
4. ЗАКЉУЧАК 267
5. ЛИТЕРАТУРА 277

Укратко: докторска дисертација садржи 5 поглавља, 287 страница и 148 референци.

V ВРЕДНОВАЊЕ ПОЈЕДИНИХ ДЕЛОВА ДОКТОРСKE ДИСЕРТАЦИЈЕ:

Прво поглавље докторске дисертације мр Радоја Фемића „Књижевно дјело Жарка Команина: текстови, поезика, контекст“ чини Увод (10–17), у којем кандидат описује општи књижевноисторијски контекст у којем се овај писац јавља. Описујући развојну линију српске наративне прозе након Другог светског рата, кандидат указује на издвојени статус писца, именујући га својеврсним поетичким острвом у контексту српске књижевности друге половине 20. века. Предочавајући Команинове био-библиографске податке, аутор сугерише пишчев стваралачки континуитет, којим је уобличена основна сижејна окосница различитих текстова: драма, приповедака, романа, али и критичких и аутопоетичких текстова. Описом критичких реакција аутор издваја основни утисак и чврст закључак да је Команинов статус у српској књижевности и култури био испод нивоа остварености његовог дела. На овај начин, кандидат је успоставио систематичан преглед чињеница које условљавају посебност ауторске поезике Жарка Команина, па тако отвара питања преиспитивања и тумачења његових дела.

Друго поглавље дисертације носи назив Ка конституисању поезике (17–40), у оквиру којег постоје два поглавља: прво – Аутопоетика: разговори, бесједе и интервјуи (17–30) и друго – Позоришна критика (30–40). Као што је насловом

сугерисано, аутор у овом поглављу тумачи текстове који немају фикционални, већ аутопоетички, постички и књижевнокритички карактер. Функционализација наведених текстова огледа се у значајној подударности која се очитује на релацији експлицитна – имплицитна поетика Жарка Команина. Аутор у Команиновим неуметничким текстовима указује на идеје које, подвргнуте механизму уметничке транспозиције, представљају конститутивна места његове поетике. Повлашћени предмет тумачења у првом тексту чини књига разговора Милоша Јевтића под називом *Пелин Жарка Команина*. У њој Команин износи опсесивно занимање за кључну тему колективног трајања српског народа – политичке и идеолошке деобе. Аутор издваја пишчево схватање приповедања као сведочења, које остаје као једини поуздани знак трајања у времену. У другом тексту аутор анализира позоришне критике које је Команин писао као критичар *Вечерњих новости*. У овом делу аутор назначује високе естетске захтеве које Команин испоставља драмским књижевним делима и позоришту, а тиме посредно назначује извесне тематске, формалне и стилске одлике драмских дела која је и сам писао.

Треће, централно поглавље чини целина под називом Књижевно дјело Жарка Команина (40–115). У њој су садржана аналитичка тумачења Команинових драма (40–115), приповедака (115–148) и романа (148–267). Структура ауторове дисертације претпоставља тумачење и интерпретацију појединих Команинових књижевних дела, а та анализа је заснована на традицији иманентне анализе текста. Због тога је аутор, пратећи редослед објављивања текстова, успоставио класификацију према критеријуму жанровске припадности. Уз то, аутор је истицао и чињенице социјалног, политичког и идеолошког контекста у мери у којој су оне биле неопходне за дубље разумевање и тумачење самих текстова. Најпре је, анализирајући драму *Пророк*, развио симболички паралелизам који постоји између Команиновог текста, с једне, и библијске традиције, с друге стране. Тумачећи драму *Пелиново (Људско месо)*, аутор је нарочито пажњу посветио тригичком аспект идеолошких подела колективног бића, које су се драматично испојиле на простору Црне Горе током и непосредно након Другог светског рата. Тиме је Пелиново постало препознатљиви топоним Команиновог књижевног дела. Анализирајући драму *Огњиште*, аутор је потенцирао архетипски карактер Команинове драмске визије, у којој је кроз судбину трагичне јунакиње, Антигоне нашег времена, синтетизовано античко и савремено искуство. Поступком тумачења драме *Вожд Крађорђе и кнез Милош*, аутор открива важно место Команинове поетике, у којој је подвојеност између два принципа, ратоборног и мирнодопског, означена као зла коб, односно узрок свих будућих подела у 20. веку. Драмом *Годо је дошао по своје* Команин је, према ауторовом тумачењу, искорачио из уобичајеног тематско-мотивског регистра, тиме што је конституисао интертекстуални ланац који образују драме о Годоу. Аутор компаративним методом сагледава Команинову драму у односу на драме Самјуела Бекета и Миодрага Булатовића, аргументујући тезу о драмској аутентичности пишчеве визије.

Поглавље у којем аутор тумачи Команинове приповетке садржи текст о збирци *Закопано и откопано*. У овом тексту аутор апострофира новелистичке специфичности збирке, а нарочито занимљив увид представља закључак о приповеткама као нуклеусу потоњих романескних текстова. Најобимнија целина трећег дела односи се на тумачење романа Жарка Команина. У овом делу аутор је анализирао следеће романе: *Колијевку*, *Костаниће*, *Провалије*, *Преступну годину*, *Господ над војскама*, *Ако те заборавим, мој оче* и *Љетопис вјечности*. Роман *Колијевка* аутор позиционира као симболичку ризницу из које извиру остали Команинови романи. У роману *Костанићи* наговештена је архетипска структура романа, кроз конституисање симболичког паралелизма између књижевних јунака – зараћене браће Костанић, на једној, и библијских јунака истоветног искуства – Каина и Авеља, на другој страни. У тексту посвећеном роману *Провалије* аутор евоцира симболе отуђеног јунака, у којем одвојеност од завичаја иницира унутарње пукотине бића. Анализирајући роман *Преступна година*, аутор је издвојио тоталитаристички аспект друштвено-политичког амбијента, који се успоставља као резултат идеолошке утопије и њеног погубног дејства у реалности. Роман *Господ над војскама* аутор тумачи као хронику поражених, која је послужила као конкретни литерарни модел за универзализацију судбине свих поражених и обесправљених људи. Роман *Ако те заборавим, мој оче* аутор анализира као Команинову сагу о изгубљеном очинству, која је заснована на симболима ратне деструкције. Закључни текст трећег поглавља посвећен је анализи последњег Команиновог романа, *Љетопис вјечности*, а у њему аутор анализира симболику простора – Пелинова, чије егзистенцијалне посебности се пројектују на животе књижевних јунака.

У четвртном поглављу аутор у Закључку (267–277) сумира резултате истраживања, наглашавајући тезу да је књижевно дело Жарка Команина настало с нагласком на судбинском и трагичном. Аутор закључује да је Команин успио да реконструиса епски, агонални културолошки модел, који је резултирао погубним ратним догађајима. Уз то примећује висок степен међусобне узајамности и повезаности Команинових текстова, нарочито романа, који су уланчани. Ауторови закључци су утемељени на анализи колико књижевне толико и ванкњижевне грађе.

Пето поглавље чини завршни део ауторове докторске дисертације. У поглављу Литература (277–287) наведена су 54 извора примарне и 94 извора секундарне литературе, дакле, укупно 148 референци. Аутор је консултовао значајну књижевнокритичку, књижевноисторијску и књижевнотеоријску литературу, на основу чега се може закључити да је подробно сагледао досадашњу рецепцију Команиновог књижевног дела, али да се у значајној мери ослонио и на савремену теоријску литературу, која му је омогућила ваљаност интерпретативног поступка.

У целини узев, докторска дисертација мр Радоја Фемића под називом „Књижевно дјело Жарка Команина: текстови, поетика, контекст“ представља оригиналан допринос савременој српској књижевнокритичкој и научној

продукцији. Аутор је с крајњом посвећеношћу приступио монографском тумачењу пишчевог књижевног дела и на тај начин испунио упражњен простор за целовиту и систематичну студију о делу Жарка Команина.

VI СПИСАК НАУЧНИХ И СТРУЧНИХ РАДОВА КОЈИ СУ ОБЈАВЉЕНИ ИЛИ ПРИХВАЋЕНИ ЗА ОБЈАВЉИВАЊЕ НА ОСНОВУ РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА У ОКВИРУ РАДА НА ДОКТОРСКОЈ ДИСЕРТАЦИЈИ:

Таксативно навести називе радова, где и када су објављени. Прво навести најмање један рад објављен или прихваћен за објављивање у складу са *Правилима докторских студија Универзитета у Новом Саду* који је повезан са садржајем докторске дисертације. У случају радова прихваћених за објављивање, таксативно навести називе радова, где и када ће бити објављени и приложити потврду уредника часописа о томе.

- „Усуд диоба као архетип црногорског поднебља (на примјеру књижевног дјела Жарка Команина)“, у: *Српско језичко и књижевно наслеђе на простору данашње Црне Горе. Српски језик и књижевност данас*: зборник радова са Другог међународног научног скупа одржаног у Подгорици, 26–28. мај 2017, Матица српска – Друштво чланова у Црној Гори, Подгорица, 2019, стр. 663–669. **(М-14)**

- „О позоришној критици Жарка Команина“, у: *Октоих*, часопис Одјељења за српски језик и књижевност Матице српске – Друштва чланова у Црној Гори, Подгорица, IX/10 (2019), стр. 73–82. **(М-51)**

- „Тоталитаристичка дехуманизација породичне етике у драми *Огњиште* Жарка Команина“, у: *Србистика данас*, зборник радова Филолошког факултета у Бањој Луци, година IV, књига 4, 2019, стр. 89–107. **(М-51)**

- „Дијалектизми у драмама Жарка Команина“, у: *Слово*, часопис за српски језик, књижевност и културу, година XVI, број 57, НВО Актив професора српског језика и књижевности, Никшић, децембар 2019, стр. 36–49. **(М-53)**

VII ЗАКЉУЧЦИ ОДНОСНО РЕЗУЛТАТИ ИСТРАЖИВАЊА:

Аналитичким тумачењем књижевних и ванкњижевних текстова, те елементарним описом ванкњижевног контекста, аутор је омогућио да се укажу поетички оквири, доминантне тематско-мотивске структуре, као и специфичности наративно-стилских поступака свеукупног књижевног дела Жарка Команина. Аутор је прецизном анализом издвојио неколико битних заједничких особина и поетичких константи, које саме по себи Команинове књижевне текстове чине препознатљивом и јединственом целином. Те константе остварене су у садржинском, тематско-мотивском, композиционом и стилско-језичком слоју његових романа, приповедака и драма, што аутор поступно доказује током истраживања.

Кандидат је исказао нарочиту склоност да повеже конкретно и универзално обележје Команиновог дела, закључујући да је писац најсложеније дилеме и питања онтолошког карактера ситуирао у епоху, дајући јој упечатљивост конкретног облика. У томе се огледа Команинов допринос српској књижевности. Аутор тврди да су судбинска фаталност књижевних јунака и амбијента који је умјетничком визијом задат, Команина учинили писцем великих тема. Значајну пажњу он је поклатио Команиновом осећању завичајности, па је показао како су Команинови јунаци – Пелиновљани и Црњишани – спремни да сачувају предачки завет, али и да традиционализам плате најскупљом ценом у времену револуционарног преврата. Зато аутор закључује да је поимање мнталитетске специфичности црногорског поднебља услов обухватног разумевања Команиновог дела, у којем се фолклорна димензија подразумева и најчешће чини саставним делом подтекста. Аутор наводи да наглашена завичајност није потиснула лирску индивидуалност нити семантичку универзалност Команиновог текста.

Посебна пажња се у дисертацији посвећује феномену идеологије у Команиновом делу. Идеологија фигурира као политички конструкт који има обликовану снагу у друштву, и који је симболизован као агресивни, дехуманизовани механизам који суспендује писане и неписане норме колективног живота. Отелотворење таквог механизма је Револуција, којој се у једном од Команинових романа приписује демонски карактер. Феномен идеологије редукован је на препознатљиву особину тоталитаристичких уређења – једноумље и репресију. Стога аутор закључује да Команин огољава погубност идеолошке заслепљености, доводећи у конфликт Партију, на једној, и Породицу, на другој страни.

Након анализе појединачних текстова, аутор закључује да Команинова дела поседују одређену меру међусобне интегрисаности на основу које је могуће говорити о њиховом уланчавању. Наведено начело уочава се и у драмском и у приповедном раду. Насупрот критичкој оцени која сугерише постојање драмске трилогије коју образују драме *Пророк*, *Пелиново* и *Огњиште*, аутор самосвојно закључује да би било боље говорити о својеврсном драмском диптиху, коју би чиниле две последње драме, док би *Пророк* остао изолован, не из разлога уметничке недовршености, већ због тематско-мотивског устројства које текст изводи изван српског историјског искуства.

Тумачећи парадигматску раван Команиновог уметничког дела, аутор се саглашава с оценама критике о томе да Команинови романи чине једну тетралогију. По овој концепцији, тетралогија обухвата романи: *Колијевка*, *Костанићи*, *Провалије* и *Преступна година*. На основу структурне анализе појединачних текстова, теза о концепту тетралогије чини се крајње оправданом, нарочито у погледу емитоване симболичке мреже. Притом, *Колијевка* се третира не само као иницијални, него и као крвни текст, будући да се романима *Костанићи*, *Провалије* и *Преступна година* одржава и развија успостављена уметничка интонација. Другу романескну стваралачку фазу, према ауторовом ставу, образују текстови: *Господ над војскама*, *Ако те заборавим, мој оче* и *Љетопис вјечности*, у којима је обједињавајуће начело очигледније с обзиром на сукцесивно приказивање личне, породичне и националне судбине.

У дисертацији се као амблем Команинове поетике потенцира разматрање најтрауматичније појаве српског колективног трајања – деоба, којима су идеолошка супротстављања често скривала партикуларне, индивидуалне интересе надређене народним идеалима. Посебно важан увид чини компаративна анализа Команинових текстова и библијске традиције, на основу чега аутор изводи закључке о наглашеном архетипском карактеру текста.

Аутор анализира велики број књижевних јунака у Команиновој прози. Закључци анализе предочавају оквир за деловање књижевних јунака, који су, готово по правилу, дочарани као носиоци превратничке политичке оријентације, ситуирани у оквир непремостивих раскола. Аутор закључује да, по карактерним својствима, једни на друге личе: Бездановићи, Мркојевићи, Рујанићи, Костанићи, Рађевићи и Кулиновићи, будући да властитим примерима понављају древну закономерност немилосрдне игре силе и власти, опомињући на људску склоност ка пороку управљања туђим животима и њиховом слободом. У истраживању су посебно анализирани женски ликови Команиновог дела, па аутор, на основу детаљног увида, закључује да женски ликови чине оазу патријархалне смерности, али и одважности коју политика не урушава.

Централну истраживачку пажњу аутор је поклатио симболизацији простора у Команиновом књижевном делу, које доминантно почива на имагинарним просторима Пелинова, Црњиша и њихове непосредне околине. Тумачећи мотивисане називе места – Пелин и Црњиш, аутор евоцира асоцијативни механизам тегобног живота, специфичне колективне судбине која немилосрдно уништава животе појединаца и асимилује животе читавих покољења. Завичајни простор еманира

двоструку патњу: због припадности завичају и због странствовања по свету. Пелиново је, по предоченом истраживачком уверењу, метонимијски израз комплетног Команиновог дела.

Важан истраживачки простор у дисертацији посвећен је концепту времена у Команиновом делу. Аутор истиче да време у Команиновој визури није само наративна, него емотивна и филозофска категорија. Временска разглобљеност је, закључује аутор, конститутивни принцип унутрашње и спољашње композиције, иако је у формалном смислу, трилогија коју чине романи *Господ над војскама*, *Ако те заборавим, мој оче* и *Љетопис вјечности* конституисана на прегледном хронолошком принципу. Временски аспект је, дакле, изузетно важан део индивидуалног и збирног (циклизованог) структурног динамизма.

Аутор у тумачењу прозе користи тепријски промишљен нараторолошки метод, захваљујући којем анализира поступак психологизације. Стога нарочиту пажњу поклања техникама обликовања ликова, тј. пре свега солилоквија и доживљеног говора. Заступљеност нараторолошког увида очигледна је и приликом анализе технике документарности, као важног елемента Команинове сложене приповедачке стратегије.

Иако аутор напомиње да је књижевно дело Жарка Команина неподложно типологизацији, он ипак закључује да се Команинов опус може означити као рефлекс реалистичке традиције у савременој српској књижевности. Нарочито акцентује блискост Команинових текстова с традицијама фолклорног и психолошког реализма, у којима су превладана ограничења реалистичке стилске тенденције и остварени оригинални уметнички продори, чију виталност је могуће реконструисати на основу утицаја на позније стваралачко искуство.

VIII ОЦЕНА НАЧИНА ПРИКАЗА И ТУМАЧЕЊА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА:

Експлицитно навести позитивну или негативну оцену начина приказа и тумачења резултата истраживања.

У докторској дисертацији кандидат је сагледао развој ауторске поетике Жарка Команина, од литерарних почетака, преко драмских, до романескних текстова. Указао је на самосвојност стваралачке интенције, као и на аутентичност уметничког поступка.

На почетку истраживања аутор је указао на општи амбијент Команиновог јављања у српској литератури и анализом његових аутопоетичких ставова извршио увид у поетичка полазишта и остварио контекстуализацију. Аутор је посебно анализирао Команинове драме, приповетке и романе. Указао је на конститутивна поетичка места, тј. тачке пресека које се уочавају на парадигматској димензији Команинове поетике.

Аутор је остварио главни циљ истраживања – аналитичко тумачење и превредновање Команинове поетике, кроз осврт на тематску и симболичку раван његовог дела, које у значајној мери превазилазе конкретну подстицајност и локалистички карактер, те досеже до размера семантичке универзалности.

Текст дисертације, дакле, у потпуности одговара формулисаном предмету и циљу истраживања. Кандидат је овом дисертацијом уобличио прву монографску студију овог типа, што представља значајан допринос савременој српској књижевној критици и науци о књижевности.

Истраживање је у потпуности остварено у складу с предлогом у пријави докторске дисертације.

Резултати истраживања су представљени аргументовано, темељно и целовито.

Анализа резултата је јасна и прегледна.

Комисија позитивно оцењује начин приказа и тумачења резултата истраживања.

IX КОНАЧНА ОЦЕНА ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ:
Експлицитно навести да ли дисертација јесте или није написана у складу са наведеним образложењем, као и да ли она садржи или не садржи све битне елементе. Дати јасне, прецизне и концизне одговоре на 3. и 4. питање:
1. Да ли је дисертација написана у складу са образложењем наведеним у пријави теме? Дисертација је написана у складу са образложењем наведеним у пријави теме.
2. Да ли дисертација садржи све битне елементе? Дисертација садржи све битне елементе које научноистраживачки рад треба да укључи.
3. По чему је дисертација оригиналан допринос науци? Дисертација представља оригиналан допринос науци, будући да је кандидат мр Радоје Фемић први темељено сагледао целину књижевног дела Жарка Команина, дајући тиме значајан прилог савременој српској науци о књижевности.
4. Који су недостаци дисертације и какав је њихов утицај на резултат истраживања? Недостаци дисертације који би могли да битније утичу на резултат истраживања нису регистровани, али се лако могу увидети начини на који би свој истраживачки рад кандидат могао да настави и да се на продуктиван начин развија као научник.
X ПРЕДЛОГ:
На основу наведеног, комисија предлаже:
- да се докторска дисертација „Књижевно дјело Жарка Команина: текстови, поетика, контекст“ прихвати, а кандидату мр Радоју Фемићу одобри одбрана.

Место и датум:

У Новом Саду,
23.09.2021.

1. проф. др Оливера Радуловић,
редовни професор,
_____, председник

2. проф. др Лидија Томић, редовни
професор, _____,
члан

3. проф. др Драган Станић, редовни
професор,
_____,
ментор

НАПОМЕНА: Члан комисије који не жели да потпише извештај јер се не слаже са мишљењем већине чланова комисије, дужан је да унесе у извештај образложење односно разлоге због којих не жели да потпише извештај и да исти потпише.